Qabul qilindi: 25-sentabr 2026-yil • Ma’qullandi: 29-sentabr 2026-yil • Nashr qilindi: 05-oktabr 2026-yil

XVIII ASR – XX ASR BOSHLARIDA SURXON VOHASINING IQTISODIY TARAQQIYOTIDA SAVDO YO‘LLARI VA BOZORLAR TIZIMINING AHAMIYATI

Qayumova Muqaddas Abdujalilovna

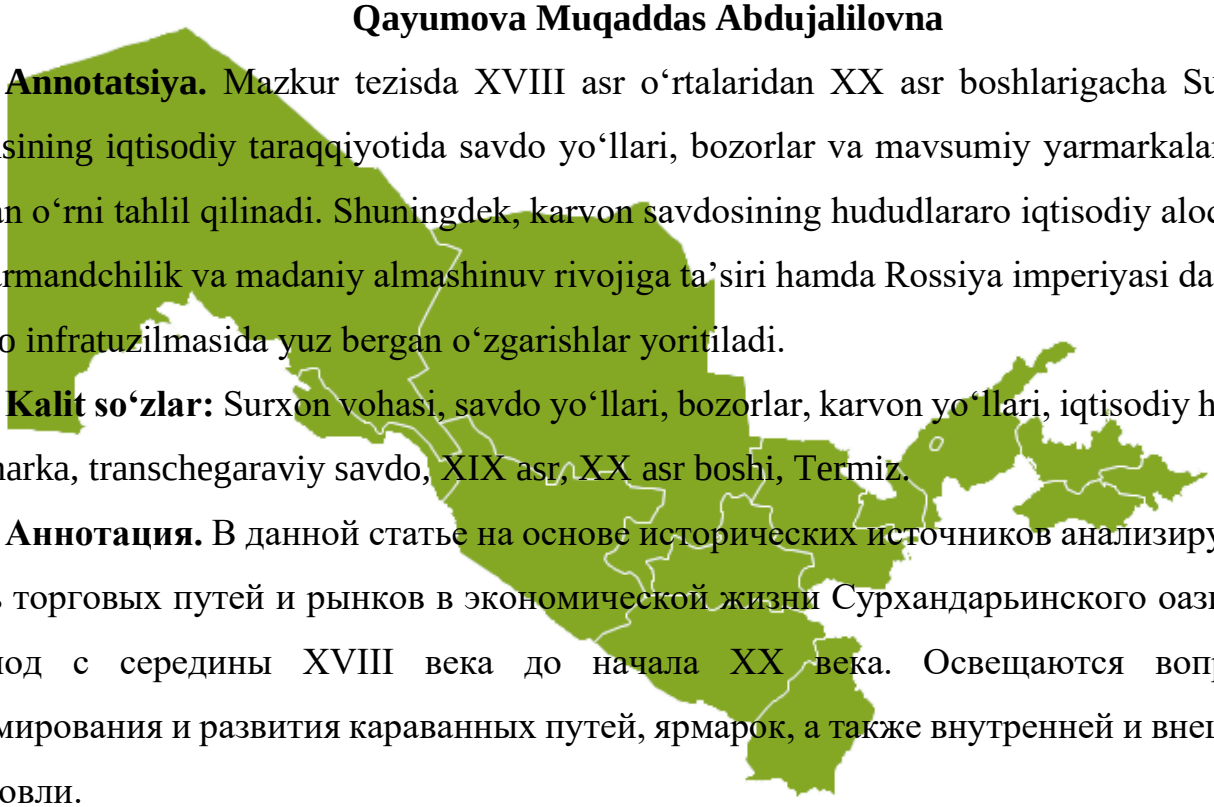

Annotatsiya. Mazkur tezisda XVIII asr o‘rtalaridan XX asr boshlarigacha Surxon vohasining iqtisodiy taraqqiyotida savdo yo‘llari, bozorlar va mavsumiy yarmarkalarning tutgan o‘rni tahlil qilinadi. Shuningdek, karvon savdosining hududlararo iqtisodiy aloqalar, hunarmandchilik va madaniy almashinuv rivojiga ta’siri hamda Rossiya imperiyasi davrida savdo infratuzilmasida yuz bergan o‘zgarishlar yoritiladi.

Kalit so‘zlar: Surxon vohasi, savdo yo‘llari, bozorlar, karvon yo‘llari, iqtisodiy hayot, yarmarka, transchegaraviy savdo, XIX asr, XX asr boshi, Termiz.

Аннотация. В данной статье на основе исторических источников анализируется роль торговых путей и рынков в экономической жизни Сурхандарьинского оазиса в период с середины XVIII века до начала XX века. Освещаются вопросы формирования и развития караванных путей, ярмарок, а также внутренней и внешней торговли.

Ключевые слова: Сурхандарьинский оазис, торговые пути, рынки, караванные дороги, экономическая жизнь, ярмарка, трансграничная торговля, XIX век, начало XX века, Термез.

Annotation. This article analyzes the role of trade routes and markets in the economic life of the Surkhandarya oasis from the mid-18th century to the early 20th century, based on historical sources. It highlights the formation and development of caravan routes, trade fairs, and both domestic and foreign trade.

Key words: Surkhandarya oasis, trade routes, markets, caravan roads, economic life, trade fairs, cross-border trade, 19th century, early 20th century, Termez.

Surxon vohasi geografik jihatdan O‘rta Osiyoning janubiy qismida joylashganligi sababli tarixan mintaqalararo savdo aloqalarida muhim o‘rin tutgan. XVIII asr o‘rtalaridan boshlab voha orqali o‘tuvchi karvon yo‘llari mahalliy xo‘jalik tizimining rivojlanishi, tovar ayirboshlash va qo‘shni hududlar bilan iqtisodiy munosabatlarning mustahkamlanishiga xizmat qilgan. Termiz–Balx–Hirot yo‘nalishi hamda Denov va Sherobod orqali o‘tuvchi savdo yo‘llari vohaning janubiy mintaqalar bilan aloqalarini ta’minlagan. XIX asr davomida Termiz, Denov, Sherobod va Boysun kabi hududlardagi bozorlar dehqonlar, chorvadorlar, hunarmandlar va savdogarlarning iqtisodiy faoliyatini birlashtiruvchi markazlar sifatida shakllandi. Ularda qishloq xo‘jaligi mahsulotlari, chorva mollari, jun, ipak va hunarmandchilik buyumlari ayirboshlangan. Mavsumiy yarmarkalar esa mahalliy savdo bilan bir qatorda Afg‘oniston, Buxoro va boshqa qo‘shni hududlar bilan iqtisodiy aloqalarni rivojlantirishga imkon yaratgan.[2] Bozorlar, shuningdek, ijtimoiy muloqot va madaniy axborot almashinuvining muhim makoni bo‘lib xizmat qilgan. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Rossiya imperiyasining mintaqadagi siyosiy-iqtisodiy ta’siri kuchayishi natijasida Surxon vohasidagi savdo munosabatlari ham o‘zgarib bordi. Savdo faoliyatini ma’muriy nazorat qilish, bojxona tartiblarini kuchaytirish va transport infratuzilmasini rivojlantirish an’anaviy bozor tizimining o‘zgarishiga ta’sir ko‘rsatdi.[3] Natijada vohaning iqtisodiy aloqalari yangi siyosiy va xo‘jalik sharoitlariga moslasha boshladi. Surxon vohasida savdo munosabatlarining rivojlanishida geografik omil bilan bir qatorda mahalliy ishlab chiqarish tarmoqlarining holati ham muhim ahamiyat kasb etgan. Dehqonchilik, chorvachilik va hunarmandchilik mahsulotlarining bozorlarga chiqarilishi ishlab chiqaruvchi hamda savdogarlar o‘rtasidagi iqtisodiy aloqalarni mustahkamlagan. Ayniqsa, ipakchilik, jun mahsulotlari tayyorlash, metallga ishlov berish va boshqa hunarmandchilik tarmoqlari savdo munosabatlari bilan uzviy bog‘liq holda rivojlangan.

Bozorlarning iqtisodiy vazifasi tovarlarni sotish va xarid qilish bilan cheklanmagan. Ular turli hududlardan kelgan savdogarlar uchrashadigan, narxlar shakllanadigan va mahsulotlarga bo‘lgan talab aniqlanadigan iqtisodiy markazlar vazifasini ham bajargan. Muntazam bozor kunlari va mavsumiy yarmarkalar qishloq xo‘jaligi mahsulotlari hamda

hunarmandchilik buyumlarining kengroq hududlarga tarqalishiga imkon yaratgan. Shu tariqa savdo tizimi mahalliy xo‘jaliklarning o‘zaro bog‘liqligini kuchaytirib, vohaning iqtisodiy hayotida muhim o‘rin egallagan.

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida savdo munosabatlarining o‘zgarishi Surxon vohasining siyosiy-ma’muriy sharoitlari bilan ham chambarchas bog‘liq kechdi. Rossiya imperiyasining mintaqadagi ta’siri kuchayishi savdo faoliyatini nazorat qilish, bojxona tartiblarini takomillashtirish va tovarlar harakatini ma’muriy jihatdan tartibga solish jarayonlarini jadallashtirdi. Bunday o‘zgarishlar an’anaviy savdo munosabatlarining yangi iqtisodiy sharoitlarga moslashishiga olib keldi. Shuningdek, savdo yo‘llari va bozorlar vohaning tashqi iqtisodiy aloqalarini kengaytirish bilan birga, turli hududlar o‘rtasidagi madaniy munosabatlarning rivojlanishiga ham xizmat qilgan. Savdogarlar, hunarmandlar va boshqa aholi guruhlarining o‘zaro aloqalari orqali mahsulotlar, ishlab chiqarish tajribalari va urf-odatlar almashinuvi yuz bergan. Shu jihatdan Surxon vohasining savdo tarixi iqtisodiy jarayonlar bilan bir qatorda ijtimoiy va madaniy munosabatlarni o‘rganish uchun ham muhim ilmiy yo‘nalish hisoblanadi.

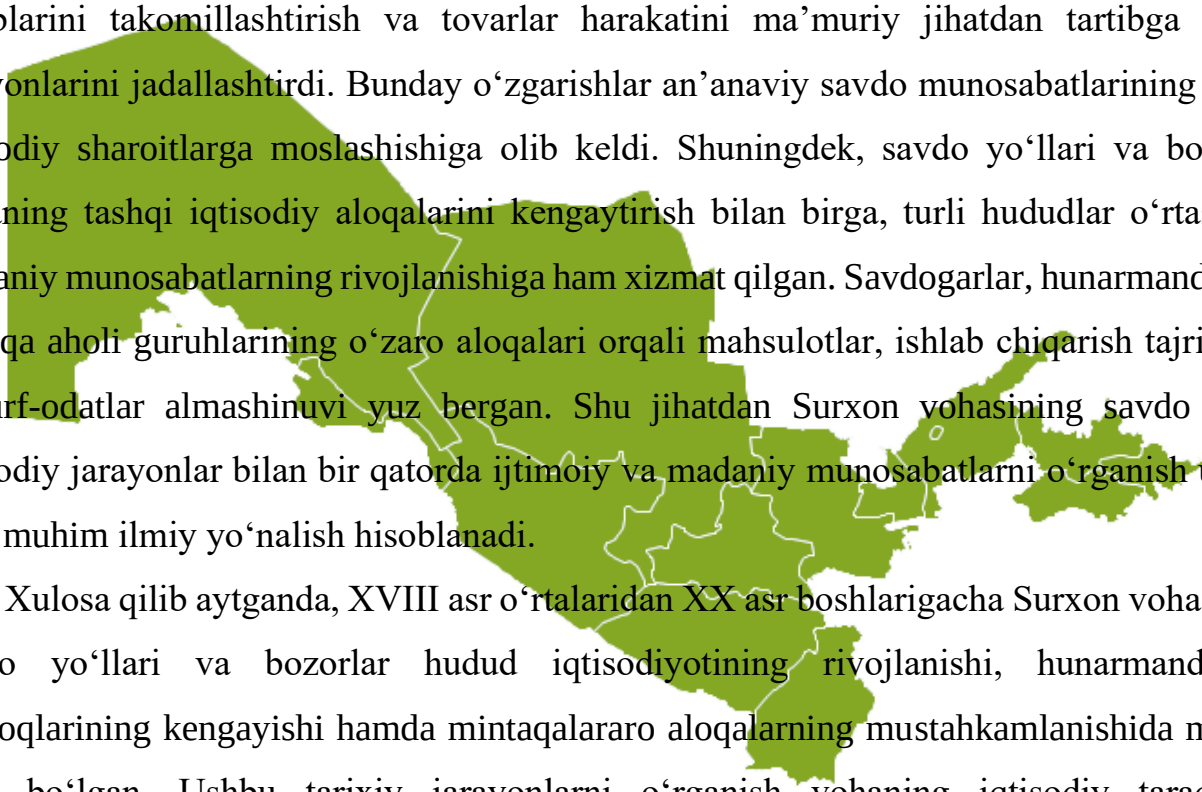

Xulosa qilib aytganda, XVIII asr o‘rtalaridan XX asr boshlarigacha Surxon vohasidagi savdo yo‘llari va bozorlar hudud iqtisodiyotining rivojlanishi, hunarmandchilik tarmoqlarining kengayishi hamda mintaqalararo aloqalarning mustahkamlanishida muhim omil bo‘lgan. Ushbu tarixiy jarayonlarni o‘rganish vohaning iqtisodiy taraqqiyot xususiyatlarini hamda uning transchegaraviy savdo tizimidagi o‘rnini chuqurroq anglash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. N. Mamatov, O‘rta Osiyoda karvon yo‘llari va savdo aloqalari (XVIII–XIX asrlar) (Toshkent: Fan, 1985).

2. N. Mamatov, O‘rta Osiyoda karvon yo‘llari va savdo aloqalari (XVIII–XIX asrlar) (Toshkent: Fan, 1985).

3. U. T. Islomov, Surxondaryo viloyati tarixidan lavhalar (Termiz: Surxon, 2005); Sh. Akramov, “Surxondaryo vohasi XIX asrda: iqtisodiy va ijtimoiy munosabatlar,”

O‘zbekiston tarixi, no. 2 (2003).

4. Z. Mustafoqulov, Bozorlar va savdo-sotiq tizimining o‘zgarishi (XIX–XX asr boshlari) (Samarqand: Imkon, 2010); M. Tolibov, “Rossiya imperiyasining janubiy O‘zbekiston iqtisodiy tizimiga ta’siri,” Tarix va haqiqat, no. 3 (2017).

